

Den förrådade befrielsen

I början av maj 1945 gav så äntligen de sjabbiga och uttröttade resterna av Hitlers förråd så arroganta krigsmakt upp. *Fred i Europa!* jublade tidningarnas löpsedlar och möttes av ett glädjerus. Äntligen! Äntligen var fem år av förhärjande krig över. Äntligen var nazismen krossad. Äntligen var freden vunnen! Men vad var det för slags fred egentligen?

Hos miljontals människor över hela Europa hade de brutala erfarenheterna av högerextrema diktaturerna, den cyniska politiska kohandel som banat väg för kriget, och inte minst kriget självt, skapat en önskan om att en bättre och rättvisare värld skulle födas ur nazismens nederlag. Det är sant att dessa förhoppningar inte alltid tog sig uttryck i genomtänkta program eller medvetna politiska handlingar. Oftast tog de formen av vaga drömmar om en mer rättvis och jämlik värld där människor kunde leva i fred med varandra. Ofta ledde de till en glorifiering av de Tre stora, som USA:s president Roosevelt, Englands premiärminister Churchill och Sovjetunionens diktator Stalin kallades. Men dessa förhoppningar skulle snabbt komma på skam genom de tre segrarmakternas försorg.

Segrarna hade inte för avsikt att använda sin seger till att genomföra en långtgående politisk storstädning. Vid toppmötena i Jalta och Potsdam delade de cyniskt upp världen emellan sig i de intressesfärer som i stort ägt bestånd fram till de stalinistiska diktaturernas sammanbrott i slutet av 80-talet och början av 90-talet.

När Sovjetunionen 1968 satte in Warszawapaktens stridsvagnar i Tjeckoslovakien för att strypa den reformvänliga regimen, så gjorde man det efter att bland annat ha skaffat sig försäkringar från väst om att överenskommelserna från 1945 fortfarande gällde. De sovjetiska ledarna visste att det skulle bli protester mot invasionen, men de var också ganska säkra på att så mycket mer skulle det inte bli. Tjeckoslovakien låg ju inom deras erkända intresseområde.

Det grekiska inbördeskriget

För Grekland del ledde dessa överenskommelser till att den grekiska motståndsrörelsen krossades av Churchill. Den nationella befrielsefronten, EAM, hade bildats av det grekiska kommunistpartiet 1941 och vuxit till en massrörelse som 1944 räknade två miljoner medlemmar i ett land som bara hade sju miljoner invånare.

Under slutskedet av den nazistiska ockupationen hade EAM och dess befrielsearmé ELAS, kontroll över två tredjedelar av landet och utgjorde därmed den självklara utgångspunkten för uppbygget av efterkrigs-Grekland. Men Churchill ville annorlunda. De engelska trupperna som skickades till Grekland fick till uppgift att "befria" landet från EAM. I början av december 1944 öppnade engelska soldater eld mot en massdemonstration i Aten som protesterade mot avväpnandet av ELAS. I de hårda strider som följde på denna massaker drevs ELAS på reträtt och i februari 1945 slöts ett avtal mellan den brittiskstödda regering som bildats och EAM. ELAS tvingades lägga ned sina vapen.

I det engelska parlamentet påstod Churchill helt fräckt att de engelska aktionerna motiverats av att "*ett litet men välutrustat kommunistiskt parti utövade ett terrorvälde över hela landet*". Det var naturligtvis lögn från början till slut. Ironiskt nog hade kommunistpartiet KKE välkomnat "*Storbritanniens tappra söner, vår frihetsälskande bundsförvant*". En korrespondent för den amerikanska tidningen *Chicago Sun* berättade att han hört demonstranter i den demonstration som slutat i en massaker ropa: "*Länge leve Churchill! Länge leve Roosevelt! Ned med Papandreou! Ingen kung!*". Papandreou var den brittiskstödda grekiska regeringschefen.

Motsägelserna i KKE:s politik bottnade inte i ledarnas sinnesförvirring. Det var bara det logiska uttrycket för det staliniststyrda partiets försök att klara av den halsbrytande balansgången mellan att å ena sidan försvara Stalins politik – han hade ju gett Churchill fria händer i Grekland – och samtidigt försöka försvara sina egna intressen i en situation när själva dess inflytande och existens stod på spel. Troget sina djupt rotade reflexer kapitulerade kommunistpartiet inför Stalins politik. De som vägrade att kapitulera uteslöts. En av dem som drabbades av detta öde var Aris Velouktiotis som av partiet anklagades för att ha varit agent åt Greklands ”starke man” före kriget, Metaxas.

Italien

Men det var inte bara i Grekland som Stalins politik gav USA:s och Englands ledare fria händer att slå vakt om sina intressen på de folkliga förhoppningarnas bekostnad. Denna politik som drivits konsekvent från det att alliansen mellan Roosevelt, Churchill och Stalin tagit sin början efter den nazistiska invasionen av Sovjet 1941, ledde i Italien till att det italienska kommunistpartiet ställde sig bakom den misskrediterade Badoglio-regeringen.

När Mussolini störtats i en fascistisk palatskupp i juli 1943 hade han ersatts av marskalk Badoglio. I september hade Badoglio slutit vapenstillestånd med de allierade. Trots det utbredda mistroendet mot marskalken ställde sig USA och England bakom honom. I mars 1944 erkändes hans regering dessutom av Stalin. Månaden därpå återvände kommunistledaren Togliatti hem från sin långvariga landsflykt och förklarade att kommunistpartiet skulle ansluta sig till Badoglios regering. Genom det inflytande kommunistpartiet vunnit i motståndsrörelsen kunde det agera broms för de utbredda kraven på långtgående sociala reformer och förmå motståndskämparna att låta sig avväpnas.

Frankrike

Samma historia upprepades i Frankrike. Mellan juni och november 1944 befriades Frankrike från den nazistiska ockupationsmakten. Fördrivandet av nazisterna var inte enbart ett verk av de engelska och amerikanska arméerna. I flera städer reste sig arbetarna. Där ockupationsmakten flytt sin kos tog befolkningen över förvaltningen. Fabriker ockuperades och folkdomstolar sattes upp för att döma dem som samarbetat med nazisterna.

Med sig i bagaget för de allierade invasionsstyrkorna general Charles de Gaulle som etablerat sig som ledare för det ”Fria Frankrike” och såg som sin uppgift att säkerställa den borgerliga ordningen.

I september kokade Frankrike. En reporter, Alexander Uhl, rapporterade från Paris att ”relationerna har försämrats mellan arbetarna och 'patronerna', som fransmännen kallar dem som äger fabrikerna, gruvorna och de stora kommersiella företagen. För en stor del av 'patronerna' kom alltför väl överens med tyskarna och tjänade för mycket pengar för att passa den sortens folk som sökte sig till barrikaderna”.

Men det franska kommunistpartiet, PCF, som spelat en viktig roll i motståndsrörelsen, gick med i de Gaulles regering och gav till och med generalen frihet att själv välja vilka PCF-medlemmar han ville ta med i sin regering. När Maurice Thorez, PCF:s ledare, återvände från Sovjetunionen i november 1944 efter att ha tillbringat kriget där, krävde han att den beväpnade milisen skulle upplösas. De befrielsekommittéer som övertagit förvaltningen på många håll i Frankrike skulle helt underordnas de Gaulles regering. ”*En stat, en armé, en polismakt*”, var en av denne fullblodsstalinist paroller.

Och resultatet uteblev inte. Ju säkrare de Gaulle satt i sadeln desto mer åt höger vågade han gå. I december 1944 kunde han till och med försvara en medlem av sin regering som anklagats för att ha stött de nazivänliga samarbetsmännen i den förutvarande Vichyregeringen

med att ”många av dem som var där trodde att de tjänade sitt land på sitt eget vis”. Ord som bara några månader tidigare skulle ha stått honom dyrt.

Tyskland

I Tyskland upplöste eller ignorerade segrarmakterna de så kallade antifascistiska utskott som bildats runt om i landet i kölvattnet på den nazistiska statsapparaten sammanbrott. Dessa organiserades ofta arbetare som före den nazistiska diktaturen varit medlemmar och till och med funktionärer i någon av de arbetarorganisationer som nazisterna undertryckt. De tog på sig uppgifter i stil med att få fram livsmedel, vakta fabriker mot sabotage och rensa ut kvarvarande nazister.

Tom Bower, som skrivit en bok med den talande titeln, *Blind Eye To Murder. Britain, America and the Purging of Nazi Germany – A Pledge Betrayed* om hur det kom sig att så många nazister klarade sig undan uppgörelsen med de nazistiska krigsförbrytelse, kommenterade orsaken till att dessa organisationer ignorerades:

”Sanningen var att [de allierades] ämbetsmän misstrodde den minoritet som var intresserad av att ta del i avnazifieringsprocessen. Dessa var troligtvis socialister, om inte kommunister. Eftersom de också var människor som faktiskt hade förföljts av nazisterna, fanns det en uppenbar och ofta använd motivering till hands för att ignorera dem: de skulle kunna vara jäviga och kanske använda tillfället till att bekämpa sina motståndare.”

General Brian Robertson, den ställföreträdande militär guvernören för den brittiska ockupationszonen, var rakt på sak. I början av 1947 förklarade han sin inställning för det brittiska utrikesdepartementet:

”Vårt intresse av avnazifiering är annorlunda än tyskarnas. Bortsett från krigsförbrytare är vi i korthet intresserade av säkerhet, d v s vi vill att den tyska administrationen och tyska industrin skall vara bemannade av folk som inte är farliga för ockupationens målsättningar”.

Om man ställer detta uttalande mot en ögonvittneskommentar av Paul Sweezy, en sedermera välkänd amerikansk socialist och redaktör för *Monthly Review*, som 1945 var officer i den amerikanska underrättelsetjänsten OSS, blir det genast klarare vad som avses med ”folk som inte är farliga för ockupationens målsättningar”. Han såg i de antifascistiska utskotten ”en genuin återfödsel av arbetarklassens revolutionära aktivitet”.

Stalins svek

Stalin gav USA och England fria händer i väst och erbjöd dem kommunistpartiernas benägna bistånd i återuppbygget av den borgerliga ordningen. Samtidigt hade han inga planer på att förlita sig på massorna i de länder där Röda Armén drivit ut de nazistiska ockupanterna.

Hans egen regim byggde på ett systematiskt undertryckande av de sovjetiska arbetarnas rättigheter i en stat som påstod sig tala i deras namn. Varje form av demokratisk massmobilisering av arbetare och bönder i de central- eller östeuropeiska länderna skulle hota att slå tillbaka mot hans egen regim. Därför var Stalin en minst lika energisk motståndare som västmakterna till varje form av massrörelse som ville gå till grunden i uppgörelsen med det förflutna.

Bulgarien

I Bulgarien, som varit allierat med Nazityskland ledde nederlaget till en revolutionär kris.

”Rapporter om de bulgariska ockupationsstyrkorna i västra Thrakien och Makedonien återkallar bilden från den ryska armén 1917” berättade den engelska tidningen *The Economist* i oktober 1944. ”Soldatråd har bildats, officerare degraderats, röda flaggor har hissats och den normala [militära] hälsningen avskaffats.”

Sovjetunionens utrikesminister Molotov hotade: ”I fall vissa kommunister fortsätter att uppföra sig som de gör nu skall vi tala förstånd med dem. Bulgarien kommer att behålla sin demokratiska regering och nuvarande ordning.” Den ”demokratiska regering” han talade om leddes av general Kimon Georgiev; en notorisk reaktionär som hade tusentals arbetares liv på sitt samvete. Krigsministern utfärdade en order som krävde återställande av ordningen och upplösning av soldatråden. De bulgariska soldaterna ställdes under befäl av en sovjetisk marskalk, Tolbukhin, som ”inte har något tålamod med bulgariska upprepningar av 1917”.

Vi skulle kunna fortsätta denna genomgång ett tag till och visa hur folkliga förhoppningar och drömmar sköts i sank av segrarmakterna. Och hur segrarna cyniskt försökte säkerställa den ”befrielse” av Europa som bäst svarade mot deras egna intressen. Men det räcker nog med dessa exempel ur vad man skulle kunna kalla ”befrielsens” förrådade historia.

Anders Hagström

Lästips:

Om du vill veta mer om det andra världskriget och dess efterspel, särskilt när det gäller den kommunistiska (=stalinistiska) politiken och dess konsekvenser (den jugoslaviska revolutionen, inbördeskriget i Grekland, kommunisternas politik i Frankrike och Italien, Kominform m m), se Fernando Claudíns [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#).